

ZA JEDAN TRENUTAK, I VEK POSLE

Kratak je naš put. Dim, i para, zemlja i prah. Tek se javi, a već nestaje. No, što je teži put - bezmernija je nagrada.

Tako je pisao Sveti Sava, zamonašeni princ Ratko Nemanjić, prvi srpski arhiepiskop (oko 1169, ili 1175 - 1236), pisac i putopisac. Osnovao je manastir Hilandar, ali je bio i graditelj *kulture pisma*. Njegov duh, oplodjen drevnom slovenskom i vizantijskom kulturom, rezonanca je stvaralačke širine, saglasja vremenâ i podnebljâ u njegovoj misli. Ostavio je moćan zavet: budite *tvorci reči*. I kako god da shvatimo kao pisci, svoju ulogu u vremenu, ma gde bili, u zamršenim putevima sveta, i različitim sudbinama, misija nam ostaje upravo takva - svagda ista.

Biti tvorac reči, nije li dolivati vazda ulje u *onu lampu što dobro svetli*. Ima tih stvarnih lampi, u muzejskim postavkama Beograda, sačuvanih još iz praistorije, a na jednoj je napis RECTE ILLUMINAS - kao neko obećanje da se njome može učiniti vidljivijim, humanijim, a ponekad, čak i smislenim svet u nama i oko nas.

Pesnici najrečitije pokazuju da je civilizacija saglasja druga strana haosa, ili bar unutrašnjeg nemira.

Plodotvornu vezu ovog protivrečja Miloš Crnjanski (1893- 1977) tvorac srpskog *pesničkog eterizma*, video je kao suptilnu, *poetski ideogram*. Mogući zalog duhovnog mira. Njegova naklonost drevnoj poeziji Japana nije bila tek odraz evropskih sklonosti nadrealizma, kome je prethodio, jer on još ništa nije znao o prevodima ove poezije Ezre Paunda ili Pola Elijara. Bio je to imanentni odgovor lirskog poete i izvanrednog romansijera, na pitanje o smislu egzistencije, koja se "raspada u vazduh", dok negde, pod borealnim svetlostima, i na dalekim ostrvima, postoji večnost neba, "te plave vode i mir" - budistički sveljubavni svemir. Jedinom zbirkom (*Lirika Itake*, 1920) kao i celokupnom prozom, Crnjanski je izražavao ne samo antiratni protest, već i odbranu lirskog zanosa - očaranost tajanstvom, koje u krhkom ideogramu, nalik tragu ptice u snegu. drži svet u vezi. To je kosmos u kome su pesništva sveta "jedno more oko zemlje" "a bog životvorni talasa se po njemu od naroda do naroda".

No poezija zna i za hermetizam, monašku ćeliju pesme. Veliku tajnu koja nadilazi pojedinca i vreme, i ima svoj ontološki koren, u prajezičkoj tišini. U sprskoj tradiciji postoji *sveto drvo*, sa upisom krsta - deluje magično, zaštitno. Momčilo Nastasijević (1894-1938), usamljenik, u vremenu bujanja umetničkih pravaca, tražio je taj upis magijske tajne u svakoj reči. I svaku pojedinačno video je kao glas iza vidljivih stvari, kao eho drevne melodije svog jezika, i u njoj zapis logosa. Krajnje redukovanom rečnikom, iskupljivao je za nas poetesku reč od pošasti vremena, od pošasti govora. Takvu žudnju za "čistom" egzistencijom, kasnije sam srela još jedino kod čuvaško-ruskog pesnika Genadija Ajgija (1934-2006). Pesma je tu suprotnost *tekstu*, evokacija prvotne melodije, koja je neuhvatljiva. To je ujedno i vrhunski paradoks poetskog čina, pred večnošću, izražen čežnjom "Frule" - najlepše pesme ovog našeg pesnika – ali i ovog panovog, i srpskog, drevnog instrumenta. Žudnja za

dubokim akordom tišine, ujedno i tuga što, kada se on oglasi pesmom, sa sobom odnosi i nesaopštenu tajnu. Pesnik je dakle, uvek na pragu neiskazivog.

Samo je još jedan srpski pesnik bio tvorac poetske enigme takve snage. Poetskog čuda, utoliko većeg što je u njemu unapred predviđen gubitak. To tamno mesto, sa kojim se računa - iz poslovice, zagonetki, srpske usmene poezije - postao je deo razgovora sa velikim nepoznatim, najvećeg maga srpske poezije Vaska Pope (1922-1991). Vid neobjašnjive paradigme pojedinačnog i kolektivnog tvoračkog, koje iz nesvesnog, iz prapočetka, detinstva sveta, i same dečje igre, naporedno osvaja svoju dvojni knjigu, vatre i pepela. Popina pesma je ljubavno gatanje, zagonetka sveta i šifrovani jezik kroćenja tame, one druge strane suštine, njegove tuđosti, koja buja. To je dvojna priroda kamena belutka – naša senka, upisana u njegovu belinu. Popina “kost kosti”, bačena među zvezde, enigmatično je zatvranje i otvaranje malih kutija egzistencijalne i kosmološke drame, kojima su jednako primerani dečja igra, poetski esencijalizam i najizvrsnija fantastika. Poput “efekta alfabeta”, o kome govori Maršal Meklaun, ili sposobnosti kodifikovanja i dekodiranja, koja počiva u fonetskom pisanju, i pesma Vaska Pope demonstrira to preimućstvo da se iz malog broja simbola razvije ogromna paleta individualnog govora i apstraktnog mišljenja, a da pri tom krhka tvorevina reči ostane naša svemirska tvrđava. Priska, poput gnezda, i začudna, poput linije sudbine, na dlanu.

Detinjstvo civilizacije, nesputani stvaralački ritim srpskih nadrealista - od *Nacrta fenomenologije iracionalnog*, kao teorijskog osnova (1931), Koče Popovića i Marka Ristića, do jezičke strasti Rastka Petrovića i smelih imaginativnih i jezičkih prepleta Milana Dedinca, Aleksandra Vuća, Dušana Matića, ili eruptivne stvaralačke energije Oskara Daviča – značili su sudar kreativnog gena srpskog tla i, nakon značajnih prevoda (Remboa, Bretona) zanosa književnom Evropom - najavu stvaralačkog komsopolitizma - nove, umne ekstaze, i ekvilibrijuma koji je svojim delom upostavio, za više od pedecenija svog rada pesnik i esejista, obogaćivao sve do danas, Miodrag Pavlović (1928).

Od prve zbirke *87 pesama* (1952), i svoje revolucionarne *Antologije srpskog pesništva*, Pavlović je iskazao novu energiju stvaralačkog čitanja prošlosti, kao pesnik erudita, kulturni antropolog, koji je kroz svoje zapise o kulturnoj tradiciji sveta beleži svoje filozofske i književne putopise kao potragu za razrešenjem ključne enigme - “nesporazuma čoveka sa njegovim likom”. O stvaranju, kao obnovi *prasisituacije*, kreacije i rušiteljstva, *svetog praznika* umetničkog čina. U fundusu kultura ovaj pesnik traži, bolje reći imaginira, dublje od “arheološkog traga”, onaj jedinstveni podsticaj narastanju horizonta u nama, pod kojim opstajava “knjiga koja sama piše” - koja računa na stvaranje kao opstanak smisla.

Fenomen pesme kao velikog okulara sveta i umetnosti, kreativnog ispisa civilizacije, i *Pismo kao sudbina*, iskazani su raskošnom melodijom neosimbolizma u delu Ivana V. Lalića (1931-1996), ujedno i kao velika tema o pokušaju da pesma, saopštavajući svet objašnjava i sebe, preispituje status svog oblikovanja. Lalićeva dramatična i užvišena *pesma-postojanje*, (posebno “More”), taj “nasušni napor” i “napornu nadu”, svijaju u “savršenstvo nedovšenog”.

Kao i *dijalog o obliku* Miodraga Pavlovića – tom najvećem smislu i “najvećoj sobi u kojoj možemo stanovati” – i Lalićeve velike teme, odnos prema Vizantiji,

starom i Novom Zvetu, Antici ... Helderlinu, Geteu, Rilkeu, tvore nove, polifonijske govore srpske poezije, mapu egzistencijalnog, filozofskog i imaginativnog ukrštanja - novi vid *kulture reči*, koji najavljuje posmodernizam, a svojom dijaloškom strukturom ostvaruje polivalentnost kao plodno, podsticajno poetsko tle.

Mladi pisci tako i danas vole Jovana Hristića (1933-2002), prevodioca Eliotovih eseja, filozofa i dramskog pisca. Njegova poezija intelektualne blagosti istovremeno je intimnost i širina. Čovek nije sam, veruje Hristić, posebno ne u svojim osećanjima. Njegova pesma je soba- kosmos, intimno osećanje koje rado usvaja drugost. To je filozofija i poezija, kroz koju progovaraju Platon, Kavafi, Helderlin, Bodler, Sartr... Modernost je, uostalom, po Hristiću, i specifično osećanje prošlosti u kome rušiteljsva nisu dobrošla. *Jer varvari su varvari*, kako kaže njegov stih, *i nisu nikakvo rešenje*. Poezija preživljava uostalom, i kao uzvišena i kao svakodnevna mudrost, koja nas sa časnim mirom i unutrašnjim skladom Platonovog *Fedra* i Hristićeve pesme istog imena, od Nikuda vode Negde, poetskom i dramskom ishodu, razrešnici istorijske i ljudske situacije.

Ako je nobelovac Transtremer svojom ranom pesmom uzdigao Baltik, modernizam je u srpskoj poeziji ostavio svoj memorandum: Balkan, neolitsko zaleđe kulture, helenizam, Vizantiju, Mediteran, Evropu, vaskoliki svet. Refleksiju i emociju – nešto što volimo da zovemo *likom*. Intelektualnost i bunt. Neovangardu, preispitivanje trezora, raščišćavanje depoa reči, raskrajanje poetskih ustaljenosti - reviziju arhiva - čak i kada pripadaju duši.

To umeće čitanja nanosa stvarnosti, koliko i slojeva samog pisma, tradicija je pesništva, ali i njena budućnost.

Osnivač najznačajnijeg časopisa za međunarodnu književnost u Srbiji (*Pismo*) Raša Livada (1948-2007) u svojoj intelektualnoj poeziji, gde je svaki stih sentenca, ironizuje "otimanje o sadašnjost", tu svekoliku tržnicu, na kojoj od reči ostaju samo slova - *lozinke bez odgovora*. Pod geslom da nema tamnice, sem one u nama, frekvencija njegovog stiha, zadire u više kultura. Njegova zaceljujuća reč tako ima poreklo u pamćenju srušenog. U metafori bola. I kada kaže, *Pomeri nogu, lek je pod cipelom*, on je u tome *ispod, u dubini*, načinio korak ka budućnosti.

I čitavi narodi, civilizacije, kao i ljudi, i reči, žive, od tih zagrljaja. Od naleta svetlosti, koji, u ključu Helderlina, slavi Vojislav Karanović (1961). Od nasluta smisla, kao ključne mogućnosti poezije. Jer, po ovom pesniku: "Jezik jeste proziran/ali ono što se kroz njega vidi nevidljivo je".

No i kada je spuštena u egzistenciju, pesma je ništa manje čežnja za "najbližom bliskošću/Ikada - "Izbavljenom od posesivnosti". Sinergija dva govora, beleženje koraka, i epifanijskog časa koji se njima doseže. Raste, poput modernog svetionika pesme. Jer, Postoje *gradovi nastambe i gravi bića*, kaže pesnikinja Marija Knežević (1963). Razlika je u nama. U talentu osvajanja bliskosti, jezikom različitosti. U sjajno oživljenom znaku *Šen*, drevnom ideogramu ljubavi i života. Hodati, u njenoj poeziji znači biti darovan ljubavlju, i darovati. Citirajući vrhunce poezije, Pavlovića ili Vesnu Parun, (u nadi za grad, ili u kosmički sklad komponovan u sonetu o narandži) - pesnikinja daje uzor gradnje na dobrim temeljima, vizijama i

osećanjima kojima se čini mogućim naš naredni korak – kojima se, dakle, otvaraju dubinske kapije sveta.

U lirici je dvoglasje prvo oruđe protiv oskudice i praznine. Ta plodna dvojnost: meko pero, gorko mastilo, gradnja u praznini, i tiha revolucija poetske metamorfoze, kojom pronalazimo drugi pol bića, izmakao ništavilu, nekom vrstom poligrafskog prevođenja sebe na druge jezike, druge svetove u sebi.

Tu se eros sećanja i priče susreće sa erosom nomadskog i čulnog, kao i refleksivnog osvajanja nepreglednosti sveta Ane Ristović (1972). A u koliziji okrnjenih arhetipskih gnezda i klizećeg govora sadašnjosti, u poeziji Nikole Vujičića (1956) se iznova, “šaputanjem”, “poravnava ono što tišina otkriva” - novo naše boravište, i u pesmi - “novi sloj”.

Unutrašnji čovek - onaj koji posmatra, čita, prevodi, piše, zagriža jabuku, na svoj način korača, i na svoj način drhti - taj čovek je i u najdubljim samoćama - on sam koliko i mnoštvo.

Niko u sprskoj poeziji proteklih decenija nije toliko snažno izrazio strahove i frustracije modernog čoveka, zatočenog nerazumljivošu vremena, novog kafkijanskog zamka od papira, betona, krvi i dima - njegovu avetnost - koliko Novica Tadić (1949-2011). Njegov tamni kosmos, koji preplavljuje unutrašnje biće, i zemlja je i nebo, i teški *arhiv duše* - svet od “sedam tuga”. Nosimo ga, mi srpski pesnici, u znak poštovanja ovog jedinstvenog pesnika, kao plašt, kojim je zaodnuta krhkost i duboka sumnja svakoga od nas.

Ali, pred zastrašujuće korodiranim licem sveta, pomešanih, izgubljenih vrednosti, bujno u poeziji zna biti evocirana i čežnja za autentičnim glasom tihih, malih stvari. To je poema malih gradova, intime, mekog teksta ljubavnih bivanja, u večitom prizivu *Pneume*, Dragana Jovanovića Danilova (1960).

Prostori umetnosti znaju biti volšebna pomeranja prostora i vremena. I kao što se u manastiru Visoki Dečani na Kosovu, na fresci iz 1350, koja predstavlja Raspeće Isusovo; u pozadini, jasno vide svemirske letilice, objekti u vidu suze. Taj vremenski smisao je u obrnutom smeru oživljen u paradoksu koji već četrdeset godina obelodanjuje Miroljub Todorović (1940), u jezgru svog široko uticajnog, postavagardnog *signalizma*. U njemu je, poput izvora orkestarske muzike samo jednog muzičara - autora konceptualne, vizuelne, kompjuterske poezije, i drugih invencija - kao središte revolucije intermedijalnosti, sačuvano mesto za drevni *Apejron*.

U vremenu tranzicije reči, čitavih korporacija poruka i signala, obnovljeni *apejron* - prošlost reči, kakva još nije bila, i budućnosti kao novog i drugačijeg *sada* u tekstu postojanja i tekstu pesme - naš trenutak poezije, iz poruke Ivana V. Laića - da “svet traje, jer znači”, obaveza je da sred medijskog blještavila postanemo uporni kopači skrivenog i možda previše umornog životnog sjaja.

Slaveći pisanje, pa čak i paroksizam dela, koji podrazumeva sumnju, duboko smo već u realnosti postmodernizma. Gde je svet zamenjen tekstom sveta, preplavljen slikama i osporenim vrednošću reči, problemskim odnosom prema pojmu istine, i okeanom intermedijalnosti.

Nema više događaja Dela - sve je događaj.

Ili, kako bi rekao veliki poljski pesnik Zbignjev Herbert (1924-1998) - "Nema špica sezone. Špic je stalan i apsolutan". "Svake godine Večna Lampa troši manje ulja/Tako nas čestiti svemir smešta u krevet na spavanje", kaže njegova "Uspavanka".

Svaki stvaralački čin je sve drugo sem glasnost i mnoštvo tržnice. On je otuda drugo lice prazine. Stoga je uvek i jedan imanentan vid subverzije. Jer traženje vlastitog puta u pesmi već je po sebi probijanje prethodnog, ili uzornog modela.

Ali to talasanje, u atalsu sveta, telu, oklopu, tamnici, ili iluziji naših postajanja, već je u domenu Herbertovih lampi, bez kojih bi nas svemir odaslao na spavanje.

One, te lampe, uistinu su u nama. Čak i kada su drevne izrade, s bogatim naslagama čađi, pepela i zlatnog praha. A gorivo smo im mi sami.

Sa novom invencijom čitanja smisla, kojom su tvorci reči uvek za jedan stih dalje od dima i praznine – i sa nekom šakom svetlosti bliže magičnom, istinotvornom trenutku poezije.

Osvojenom, ko zna za koji vek dalje, i posle.